

תגובה לתגובה

הרב ד"ר בנימין לאו

1. כלים וכלים שבורים

בעולמה של ההלכה ישנם כלים רבים המשמשים את הרבנים בעבודתם. תפקידם של הכלים האלה הוא למנוע תקלות, לפתוח סתימות, לסלול מעקפים וכדו', כתפקידם של כלי עבודה בעולם. אחד הכלים הישנים והטובים שעומד לשימוש ההלכה הוא "מפני איבה". זהו כלי חשוב שבעזרתו התיירו איסורים שונים, גם ביחסי יהודים וגויים וגם ביחסי דתיים וחילוניים. המקרה הקלסי של שימוש בכלי זה מוכר בהקשר של חילול שבת לצורך הצלת גוי, שבו עסקתי במאמרי. כפי שהזכרתי שם (ליד הערה 26) הרב אונטרמן לא חידש דבר, ובוודאי לא הרא"ש רוזנטל. דומה כי לא תהא זו גוזמה לכלול את רוב פוסקי ההלכה בין משתמשי הכלל "משום איבה" המבקשים להרחיב את השימוש בו עד למקסימום. ציינתי במאמרי שרבים מהם גם הזכירו את החתם סופר אך איש מהם לא הרעיד את הארץ על המהפכה המוסרית הכלולה בדבריו.

לעתים יש התפרצויות של כתיבה בעלת ממד מוסרי, בדרך כלל בנסיבות שהזמן גרמן. כך קרה גם לרא"ש רוזנטל. סמיכות פרשיות היא שגרמה למאמרו להיכתב. ישראל שחק שהשמיץ את ההלכה על שאוסרת להציל גוי בשבת, עשה זאת ימים ספורים לפני כינוס היסוד של "התנועה ליהדות של תורה". טבעי וברור היה שהרב רוזנטל יידרש בדבריו לאירוע זה ויחדד את הפן המוסרי של ההלכה, תוך גילוי פנים בתוך דברי החתם סופר. שמחתו של הרב רוזנטל על דברי הרב אונטרמן, המבוססים על החתם סופר אינם גילוי פנים שלא כהלכה אלא העצמת קול החבוי בתוככי ההלכה. אין ספק שהרב רוזנטל מבקש למשוך את ההלכה לכיוון הומניסטי יותר, המבוסס על ספר תולדות האדם, אולם הוא לא מוכן לעשות זאת על-ידי שבירת הכלים אלא דווקא על-ידי שמירתם וחיזוקם.

אם כן, חידושו של הרא"ש רוזנטל אינו בהלכה עצמה אלא בהשמעת קולה המוסרי, שפעמים רבות מכוסה בשכבות של שיקולים פורמליים, ובמקרה של החתם סופר הוא בקע ועלה אל החוץ. אם הרא"ש רוזנטל היה מורה הלכה להתיר את הצלת הגוי

בשבת מכאן ואילך בלי המנגנון ההלכתי המקובל (מפני דרכי שלום/איבה) הרי שדברי הרב מיכאל אברהם היו מדויקים, ואכן היה אפשר לקבוע שהרא"ש גילה פנים בתורה שלא כהלכה. ואולם, במאמרי ביקשתי להראות דווקא את מקום ענוותנותו של הרא"ש שלא ראה עצמו כמי שיכול לשנות אות בתורה אך כן סבר שהוא מחויב לגלות את צפונותיה.

2. בין הרא"ש רוזנטל לפסיקות של זרמים אחרים

בביקורתו מבקש הרב אברהם לטעון שהיושר מחייב להציג את אובדן הגבולות שבין הפסיקה הקונסרבטיבית לפסיקה האורתודוקסית המודרנית. כבר נדרשתי לסוגיה זו במקום אחר¹ ואחזור כאן רק על תמצית הדברים. עולם ההלכה מכיר בחשיבותה ובכוחה של המחלוקת. אולם יש קריטריונים ברורים מאוד ליכולתו של אדם, ואפילו יהיה מוסמך לרבנות, להשתתף במלחמתה של תורה הלכה למעשה. רב שמבקש להביע עמדה החולקת על עמדה מקובלת בעולם ההלכה הולך על בהונות אצבעותיו, בתחושת "מי שמני?". תחושת הפוסק שהוא "בר הכי" ושהוא ראוי להיכנס למלחמתה של תורה מחייבת עמדה מוצקה של עוצמה תורנית ואמון מצד ציבור עובדי ה'. כל מי שאמון על קריאת פסקי הלכה לדורותיהם (בלי כל קשר למודרנה וליחס כלפיה) חש את עוצמת המתח בין הלגיטימיות שבמחלוקת לבין התחושה של "ננס" לעומת "ענק". בקריאת פסקי ההלכה של התנועה הקונסרבטיבית (ואין צריך לומר בכתבי הרפורמים) איני חש שום "יראת הוראה". כל אחד מן הכותבים מרגיש נינוח לחלוק על ראשונים ואחרונים, כשווה בין שווים. בציבור שלנו ידוע לכול שרבנים הנדרשים להורות הוראות בקהילותיהם לא הופכים להיות "פוסקים". הם מורים על-פי כל הנתונים שהצטברו לפניהם ועל-פי מסורת רבותיהם. כדי להיות מחבר שו"ת יש צורך בעמדה של "גמיר וסביר", והרב הפוסק צריך להיות בעל אחריות וסמכות, בלי שום קשר לתנועה חברתית זו או אחרת. מן הבחינה הזאת אין בין רבנות אורתודוקסית מודרנית לרבנות אולטרה-אורתודוקסית ולא כלום. בפסקה ד' של מאמרי הדגמתי את עניין ההיררכיה שהיה בשיקוליו של הרא"ש רוזנטל אך הרב מיכאל אברהם התעלם מכך משום מה. דווקא בגלל

1 ההלכה הלכה לאיבוד, דעות, 6 (טבת תש"ס), עמ' 26-22.

שהרא"ש רוזנטל היה מודע למקומו האזוטרי בעולם הפסיקה הוא חיפש את הקול המוסרי מפי אינסטנציה מובהקת, ולכן ביקש להעצים את דברי הרב אונטרמן הרב הראשי לישראל. כשנדרש לשאלת ביטול תענית י"ז בתמוז הוא כתב באופן החלטי ש"השאלה היא אם חבורתנו, כת קטנה, רשאית לבטל מה שהמון ישראל מקיים כמעין תענית ציבור. אני למשל סבור שאי אנו רשאים. משום שרק ציבור מבטל ציבור. אבל עלינו לערער ולעורר, לנמק ולפרש, לכתוב ולומר: הגיעה השעה".

למיטב ידיעתי אי-אפשר למצוא בפסיקתו של הרא"ש רוזנטל ולו פסיקה אחת המבטלת פסיקת הלכה של דורות קודמים. הוא מצביע על תחומים שלמים המצריכים תיקון, אך אין הוא שייך לאלה השולחים יד בתורת ישראל. לעניות דעתי זהו חינוך מופתי לחכם המכיר את מקומו, ומבקש מן הציבור שבתוכו הוא חי שלא לערער את מסורת הפסיקה אלא לשמור את ההיררכיה בקפדנות.

הרב אברהם "חושד" בי שאני מזדהה עם הרא"ש רוזנטל, וחשדו אינו נטול גרעין של אמת. אמנם בפרק האחרון של מאמרי הצגתי את החשש הגדול שלי ממהלכו של הרא"ש רוזנטל, ומחיקוי של מהלכים כאלה גם אצלנו. החשש הגדול הוא שהתורה לא מתבררת כגילוי דבר ה' בעולם אלא כמערכת של שיקולים סוציולוגיים היסטוריים נטולי השראה אלוקית. אחזור כאן על דברים שכבר כתבתי (בעמ' 27), שכנראה נעלמו מעיני הרב אברהם: "דבריו של הרא"ש רוזנטל צריכים להיבדק במשנה זהירות. האם דבריו כתובים מנקודת מבטו של חוקר הצופה על התהליכים ההלכתיים מרום פסגתו או שהוא כותב מתוך כבשונה של ההלכה". המפגש המתמיד של עולם התורה עם עולם האקדמיה מצריך חיזוק רוחני ואזכור קבוע שההלכה היא גילוי דבר ה' בעולם.

3. החשיבות שבדיון

המאמר על הרא"ש רוזנטל בא לעולם מתוך לימוד משותף עם תלמידים מכיתה י"ב בבי"ס הימלפרב בירושלים. תלמידים אלה למדו הלכות שבת ועוררו את השאלה המוסרית של הצלת גוי בשבת, שאלה המטרידה גם את הרב אברהם, כעדותו. לימוד מאמר כגון מאמרו של הרא"ש רוזנטל מאפשר לנו להראות לנו ולתלמידינו את האחריות והמאמץ של הפוסקים לשמירת ההלכה תוך רגישות לשאלות מוסריות.

בעיניי יש חשיבות עצומה ב"פתיחת ארגז הכלים" לפני התלמידים. הפוסקים נתונים היום בחלון ראווה וארגז הכלים שלהם שקוף ומסוקר. הדרך היחידה לקרב את הציבור הרחב, ובעיקר את בני הנוער הנמצאים בעיצומו של תהליך עיצוב עולמם הרוחני מתוך דיאלוג עם שאלות ערכיות בתוך ההלכה, היא להפגיש אותם בצורה מבוקרת ומעמיקה עם כלי עבודתם של הפוסקים, לא רק בשורת התוצאה, המסקנה ההלכתית, אלא גם בליווי תהליך הפסיקה כולו.